

Przemysław Wiatrowski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Universitas Pasundan Bandung

Związki frazeologiczne identyczne oraz podobne formalnie w językach indonezyjskim i polskim

1. Wstęp

„W Polsce systematycznych badań indonezyjskich ustalonych związków wyrazowych do tej pory nie prowadzono. Nie jest znany zasób frazeologiczny języka indonezyjskiego, jego zróżnicowanie formalno-funkcjonalne oraz mikrosystemy semantyczne” [Wiatrowski 2015g: 595]. Dopiero od 2014 roku pojawiają się prace z tego zakresu. Poczynione dotychczas obserwacje – skupiające się na inwentaryzacji realiów Nusantara (to nieoficjalna nazwa Indonezji) zapisanych w indonezyjskich frazeologizmach [Wiatrowski 2015g], relewancji kulturowej indonezyjskich związków wyrazowych rozpatrywanej na tle polszczyzny [Wiatrowski 2015a], genezie wybranych polskich i indonezyjskich stałych połączeń leksykalnych [Wiatrowski 2014; 2016] czy na poszukiwaniu polskich ekwiwalentów indonezyjskich jednostek nieciągłych [Wiatrowski 2015b; 2015c; 2015d; 2015e; 2015f] – pozwoliły zauważyć w zestawianych zbiorach frazeologicznych związki leksykalne pod względem formalnym identyczne oraz podobne. Celem niniejszego artykułu jest opis takich właśnie połączeń wyrazowych. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na olbrzymi dystans geograficzny, kulturowy – czy szerzej – cywilizacyjny, który dzieli wspólnoty komunikacyjne indonezyjską i polską. Posługują się one etnolektami różnymi typologicznie i należącymi do odrębnych genetycznie rodzin językowych. Istniejące więc zbieżności strukturalne między tak odległymi językami – w tym wypadku w obrębie zbiorów frazeologicznych – zasługują bez wątpienia na uwagę.

2. Języki indonezyjski i polski – krótka charakterystyka genetyczno-typologiczna

Genetyczne różnice między badanymi językami są diametralne. Język indonezyjski należy do rodziny języków austronezyjskich, indonezyjsko-oceanicznych (wraz z wieloma etnolektami lokalnymi funkcjonującymi na obszarze Indonezji). Polszczyzna z kolei – tak jak inne języki słowiańskie – reprezentuje rodzinę języków indoeuropejskich.

Odmienności typologiczne dotyczą przede wszystkim struktury morfologicznej. Język indonezyjski zaliczany jest do typu języków aglutynacyjnych. System słowotwórczy języka indonezyjskiego jest rozbudowany. Zwraca uwagę bogactwo morfemów służących do konstruowania wyrazów pochodnych od słów podstawowych (istnieje też w omawianym języku morfologiczne zjawisko reduplikacji), np. *cuci* (słowo podstawowe) ‘prać’, *men + cuci = mencuci* (czasownik aktywny) ‘prać’, *men + cuci + kan = mencucikan* ‘prać dla kogoś’, *ter + cuci = tercuci* ‘być wypranym’, *pen + cuci = pencuci* ‘to, co służy do prania’ oraz ‘ten, kto pierze; pracz, praczka’, *pen + cuci + an = pencucian* ‘pranie (proces prania)’ oraz ‘miejsce, w którym się pierze, pralnia’. Przywołana egzemplifikacja pokazuje, że po odcięciu afiksów pozostaje podstawowa forma słownikowa wyrazu (cecha wyróżniająca języki aglutynacyjne). Polszczyzna to – jak już wspomniałem – język fleksyjny (z fleksją syntetyczną). Temat fleksyjny jest ściśle zespolony z morfemem fleksyjnym kumulującym funkcje semiczne (informacja o przypadku, liczbie, rodzaju, osobie itd.).

Oba zestawiane języki łączy umiarkowane bogactwo systemów fonologicznych. W ujęciu Abdula Chaera [2013: 68–71] na indonezyjski system fonologiczny składają się samogłoski /i/, /e/, /a/, /ə/, /u/, /o/, dyftongi /aj/, /aw/, /oj/ oraz spółgłoski /b/, /p/, /m/, /w/, /f/, /d/, /t/, /n/, /l/, /r/, /z/, /s/, /ʃ/, /ɲ/, /dʒ/, /tʃ/, /j/, /g/, /k/, /ŋ/, /x/, /h/, /ʁ/ (nieco inną koncepcję przedstawia np. Masnur Muslich [2008]). W polszczyźnie nie występuje fonem samogłoskowy /ə/. Występują natomiast – choć nie we wszystkich propozycjach – samogłoski /i/, /ĩ/, /j/ (dwa ostatnie fonemy włączane są niekiedy do grupy fonemów półsamogłoskowych). Polszczyzna zawiera ponadto znacznie więcej fonemów spółgłoskowych szczelinowych i zwarto-szczelinowych (nie występują w tym języku fonemy spółgłoskowe laryngalne i glotalne) [np. Steffen-Batogowa 1975: 43–48; Dunaj 2015: 78–87].

Ze względu na fonologiczne wykorzystanie cech prozodycznych języki indonezyjski i polski zalicza się do języków nieprozodycznych. Łączy je akcent dynamiczny stały, który zwykle pada na sylabę drugą od końca. W obu językach występują odstępstwa od tej reguły. I tak np. w języku indonezyjskim w wyrazach dwusylabowych akcent pada na pierwszą sylabę od końca (ostat-

nią wyrazu), gdy w penultimie występuje samogłoska [ə] (szwa) [Alwi i in. 2010: 85]. W polszczyźnie akcent może padać na sylaby pierwszą, trzecią i czwartą od końca, co warunkują różne czynniki (genetyczne, morfologiczne i inne).

Nieznaczone odmienności między omawianymi językami widoczne są w odniesieniu do części mowy. W języku indonezyjskim wyróżnia się czasowniki (indon. *verba* albo *kata kerja*¹), rzeczowniki (indon. *nomina* albo *kata benda*), przymiotniki (indon. *adjektiva* albo *kata keadaan*), przysłówki (indon. *adverbia* albo *kata keterangan*), zaimki (indon. *pronomina* albo *kata ganti*), liczebniki (indon. *numeralia* albo *kata bilangan*) oraz funktery (indon. *kata tugas*), wśród których umieszcza się przyimki (indon. *preposisi* albo *kata depan*), spójniki (indon. *konjungtor* albo *kata penghubung*), wykrzykniki (indon. *interjeksi* albo *kata seru*), artykuły (indon. *artikula* albo *kata penyerta*) oraz partykuły (indon. *partikel*) [Alwi i in. 2010]. W polszczyźnie nie występują artykuły. Charakterystyczną cechą języka indonezyjskiego są również klasyfikatory (indon. *kata penggolong*) pojawiające się przy podawaniu liczby osób, zwierząt, roślin, rozmaitych przedmiotów itp. [Alwi i in. 2010: 288–290].

Ze względu na stopień stałości szyku członów składniowych oba języki są językami typu SVO (choć przestawienie tego szyku jest możliwe), np. indon. *Amir (S) mencintai (V) Dewi (O)* ('Amir kocha Dewi') – pol. *Marek (S) kocha (V) Martę (O)*. Inna jest pozycja określenia przyrzeczownikowego w porównywanych językach. W indonezyjskim mamy do czynienia z jego postpozycją (np. *buku baru* dosł. książka nowa), w polszczyźnie – z prepozycją (np. *nowa książka*). W obu językach zdarzają się wyjątki od tej zasady.

3. Frazeologia indonezyjska i polska – ustalenia terminologiczno-teoretyczne

W rozważaniach nad indonezyjską i polską frazeologią przyjmuję definicję związku frazeologicznego² Andrzeja M. Lewickiego i Anny Pajdzińskiej, którzy do omawianych faktów językowych włączają

1 Pierwszy termin ma charakter międzynarodowy, drugi bazuje na rodzimych słowach indonezyjskich. Określenia typowo indonezyjskie mają czasem formy wariantywne, np. *kata keadaan/kata sifat* 'przymiotnik'.

2 Powracam w niniejszym artykule do przyjętego w polskiej tradycji badań frazeologicznych terminu *związek frazeologiczny (frazeologizm)*. Ze względu na rozbieżności między indonezyjskimi i polskimi ujęciami zagadnienia w niektórych wcześniejszych studiach [Wiatrowski 2015b; 2015c; 2015d] posługiwałem się – na wzór zachodnioeuropejski i amerykański – nominacją *idiom* denotującą fakty językowe o różnym stopniu nieregularności znaczeniowej.

społecznie utrwalone połączenia wyrazów wykazujące nieregularność pod jakimś względem, np.: w ich składzie występują wyrazy lub formy wyrazów nie wchodzące w swobodne związki składniowe; znaczenie frazeologizmu nie wynika ze znaczeń komponentów; naruszone bywają zasady łączliwości wyrazów. [Lewicki, Pajdzińska 2001: 315]

W zaprezentowanej eksplikacji mieści się definicja idiomu proponowana na gruncie indonezyjskim. Termin ten (przejęty przez badaczy indonezyjskich z lingwistyki zachodniej) odnosi się do pojedynczych wyrazów lub ich połączeń, których wartości semantycznej nie da się wyprowadzić ze znaczenia leksykalnego i gramatycznego elementów składowych [Chaer 2007: 204; Badudu 1992: 154; Pateda 2010: 230–233]³. Tak definiowany idiom odpowiada więc polskiemu pojęciu idiomu będącego konstrukcją najbardziej nieregularną semantycznie [Lewicki, Pajdzińska 2001: 318]. Przy czym odnotować należy, że w polskich ujęciach przypisuje się związkom frazeologicznym (w tym idiomom) cechę wielowyrazowości. Są jednak badacze, którzy nazywają frazeologizmami „skostniałe w specjalnej funkcji jednowyrazowce, por. *spocznij!* (jako komenda), *pytanie!* (wyrażenie ironiczne) itd.” [Bogusławski 1989: 16].

W opracowaniach indonezyjskich wyodrębnia się idiomy całkowite (ich semantyka nie wynika z sumy znaczeń poszczególnych części składowych – Chaer 2007: 127; 2012: 296; Suwandi 2008: 96), które są odpowiednikami idiomów pojmowanych na polskim gruncie, oraz idiomy częściowe (przynajmniej jeden z komponentów zachowuje znaczenie leksykalne – Chaer 2007: 127; 2012: 296; Suwandi 2008: 96), mające w polskich ujęciach korelaty w postaci połączeń frazeologicznych (frazemów) [Lewicki, Pajdzińska 2001: 319].

W analizie badanych jednostek nieciągłych (wyłączam z opisu – dla zapewnienia homogeniczności materiałowo-analitycznej – indonezyjskie jednowyrazowce) wykorzystuję typologię formalną związków frazeologicznych Stanisława Skorupki [1967b: 6] – sprawdza się ona w stosunku do obu porównywanych języków. Wskazany autor wydzielił:

- a) wyrażenia (połączenia wyrazowe o charakterze nominalnym), np. indon. *kepala berat* (dosł. głowa ciężka⁴) ‘kurang cerdas’ (‘mało

3 Niektórzy indonezyjscy lingwiści sytuują w obrębie idiomów również przysłowia [np. Khak 2011].

4 W dosłownym tłumaczeniu indonezyjskich przykładów rodzaj gramatyczny przymiotnikowych określeń rzeczowników dostosowuję do rodzaju członu określanego (choć w języku indonezyjskim rodzaj gramatyczny nie istnieje). W pozostałych sytuacjach ograniczam się do podawania form podstawowych wyrazów (bezokoliczników, rzeczowników w mianowniku itd.). Zachowuję oryginalny szyk indonezyjskich komponentów (w innych moich opracowaniach, w których nie interesują mnie własności formalne związków frazeologicz-

- inteligentny'), pol. *uśmiech fortuny* 'szczęśliwy zwrot w życiu, szczęśliwy zbieg okoliczności';
- b) zwroty (werbalne konstrukcje leksykalne), np. indon. *makan bawang* (dosł. jeść cebula) 'marah; geram' ('zły; wściekły'), pol. *zbijać bąki* 'spędzać czas na próżnowaniu; próżnować';
- c) frazy (zespoły wyrazowe składające się z członów nominalnych i werbalnych, mające postać zdania), np. indon. *monyet menjadi kera* (dosł. małpa stać się małpa) 'hal yang sama saja; tidak berubah' ('taka sama rzecz; coś, co się nie zmienia'), pol. *klamka zapadła* 'decyzja została podjęta, stało się coś, czego nie da się cofnąć, odwołać'.

W obrębie wymienionych typów połączeń można wskazać m.in. podgrupy wyrażzeń, zwrotów i fraz porównawczych⁵, np. indon. *pucat seperti mayat* (dosł. blady jak trup), pol. *suchy jak pieprz*, indon. *berlajan seperti keong* (dosł. iść/ chodzić jak żółw), pol. *pić jak szewc* itp.

4. Material badawczy

Analizowane związki frazeologiczne⁶ (idiomy oraz połączenia frazeologiczne, czyli w ujęciu indonezyjskim idiomy całkowite i częściowe) wyekscerpowałem z następujących indonezyjskich i polskich słowników ogólnych i specjalistycznych (frazeologicznych):

- a) Abdul Chaer, *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia* [2002];
- b) K.St. Pamuntjak, N.St. Iskandar, A.Dt. Madjoindo, *Peribahasa* [2004];
- c) Suprpto, *Kamus Peribahasa Bahasa Indonesia* [2007];
- d) Jusuf S. Badudu, *Kamus Peribahasa. Memahami Arti dan Kiasan Peribahasa, Pepatah, dan Ungkapan* [2009a];
- e) Jusuf S. Badudu, *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia* [2009b];
- f) Ariawan Prasetyo, *Super Lengkap Peribahasa Indonesia Plus Update EYD Terbaru* [2010];
- g) *Kamus Besar Bahasa Indonesia* – wersja online: www.kbbi.web.id;
- h) Stanisław Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego* [1967a];
- i) Stanisław Bąba, Jarosław Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny* [2001];

nych, kolejność indonezyjskich członów – szczególnie w zakresie przydawek przymiotnikowych – dostosowuję do polskiego systemu składniowego).

5 Uzupełnieniem propozycji Stanisława Skorupki jest klasyfikacja Stanisława Bąby [1975].

6 Frazeologię ujmuję szeroko i włączam w jej obręb także przysłowia. Nie zestawiam tu jednak polskich i indonezyjskich paremii. Zagadnienie zasługuje na odrębne potraktowanie (na tle idiomów i połączeń frazeologicznych *proverbia* odznaczają się większym skomplikowaniem formalnym).

- j) *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* opracowany przez Annę Kłosińską, Elżbietę Sobol, Annę Stankiewicz [2005];
- k) Mirosław Bańko, *Słownik porównań* [2007].

Wykorzystanie materiału słownikowego pozwala na wykluczenie okazjonalnych połączeń wyrazowych występujących w użyciach tekstowych. Umieszczenie w opracowaniu frazeograficznym danego połączenia leksykalnego jest bowiem potwierdzeniem jego sfrazeologizowania [Szerszunowicz 2011: 11; Młynarczyk 2013: 26].

Na zgromadzony minikorpus składa się ponad 60 par indonezyjsko-polskich jednostek nieciągłych, które zaliczam do międzyjęzykowych frazeologizmów identycznych lub podobnych pod względem formy.

5. Związki frazeologiczne identyczne formalnie w językach indonezyjskim i polskim

Zgodnie z założeniami interesują mnie indonezyjskie i polskie związki frazeologiczne identyczne oraz podobne formalnie. Zdaniem Bożeny Rejakowej, która porównywała słowackie i polskie połączenia wyrazowe, „jednostkami formalnie identycznymi są tylko takie, które pozostają w relacji tłumaczenia morfem za morfem” [Rejakowa 1986: 12]. Procedura ta ma zastosowanie wyłącznie w wypadku języków blisko spokrewnionych. Język indonezyjski, przypomnę, nie jest – tak jak polszczyzna – językiem fleksyjnym. Nie występują w tym systemie morfemy fleksyjne. Tłumaczenie morfem za morfem należy więc w tym wypadku odrzucić.

Nieco inaczej identyczność połączeń leksykalnych czeskich i polskich widzi Halina Pietrak-Meiser, która pisze: „Związki identyczne mają w obu językach taki sam model budowy gramatycznej i składają się z jednakowych komponentów leksykalnych, jedyne, co może różnić poszczególne człony-wyrazy, to brzmienie” [Pietrak-Meiser 1985: 154]. Modele budowy gramatycznej języków indonezyjskiego i polskiego nie są w pełni paralelne, dlatego to kryterium nie może stanowić podstawy wyróżniania konstrukcji identycznych.

Przyjmuję, że identycznymi formalnie związkami frazeologicznymi indonezyjskimi i polskimi są połączenia, które dają się opisać jako paralelne z punktu widzenia:

- a) odpowiedności ilościowej komponentów,
- b) odpowiedności rozczłonowania linearnego komponentów,
- c) odpowiedności znaczeniowej komponentów – chodzi tu oczywiście o wypadek, kiedy elementy połączeń leksykalnych charakteryzują się w zestawianych językach tożsamą denotacją w użyciu pozafrazeologicznym.

Różnice fonologiczne między komponentami związków uważam – podobnie jak przywołane wcześniej autorki [Rejakowa 1986: 10; Pietrak-Meiser 1985: 154] – za nieistotne. Nie uwzględniam ponadto własności fleksyjnych członów polskich połączeń leksykalnych ze względu na dzielące zestawiane języki dyferencje typologiczne.

Omawiana identyczność ma jednak charakter umowny. Jest to pewien skrót myślowy. O idealnej odpowiedniości między strukturami poszczególnych języków nie może być mowy. Nawet w wypadku języków spokrewnionych. Oczywiście procent zbieżności będzie tym większy, im bliższe jest pokrewieństwo porównywanych języków.

Przechodzę do zaprezentowania związków frazeologicznych indonezyjskich i polskich, które uznaję za identyczne formalnie. Jest to grupa nieliczna, ograniczająca się do kilku egzemplarzy. Są wśród nich frazeologizmy o statusie wyrażień, zwrotów oraz wyrażień porównawczych. Nie odnotowałem identycznych formalnie fraz, co wynika między innymi z faktu, że są one skąpo reprezentowane w indonezyjskich słownikach (zdecydowanie dominują wyrażenia i zwroty).

5.1. Wyrażenia

Przykłady:

- a) indon. *pencakar awan* (dosł. drapacz chmury⁷) – pol. *drapacz chmur* ‘bardzo wysoki wieżowiec’⁸;
- b) indon. *hukum rimba* (dosł. prawo dżungla) – pol. *prawo dżungli* ‘panowanie bezprawia, przemocy, władza silniejszego’;
- c) indon. *berat kepala* (dosł. ciężka głowa) – pol. *ciężka głowa* ‘o człowieku: tępy, ograniczony’.

W podanych połączeniach zachodzą odpowiedności: ilościowa komponentów (wszystkie konstrukcje mają budowę dwuwyrazową), ich rozczłonowania linearnego (szyk: rzeczownik + określenie rzeczownikowe w wypadku dwóch pierwszych wyrażień oraz przymiotnik + rzeczownik w ostatnim przykładzie) oraz znaczeniowa (w pozafrazeologicznym kontekście wszystkie elementy związków odznaczają się tożsamą denotacją). Warto na marginesie zauważyć, że w wyrażeniach *pencakar awan* (dosł. drapacz chmury) i *drapacz chmur* człony określone (*pencakar*, *drapacz*) w obu językach są morfologicznie zło-

7 Rzeczownik *awan* ‘chmura’ – użyty tutaj w znaczeniu generycznym – ma formę liczby mnogiej [Alwi i in. 2010: 291], stąd polski odpowiednik w mianowniku liczby mnogiej *chmury*.

8 W wypadku zbieżności semantycznej rozpatrywanych frazeologizmów podaję definicję za polskimi słownikami.

zione, tzn. są derywatami należącymi do tej samej kategorii słowotwórczej. Różni je jednak podstawa słowotwórcza. W języku indonezyjskim jest nią rzeczownik *cakar* ‘pazur’, w polszczyźnie – czasownik *drapać*.

5.2. Zwroty

Przykłady:

- a) indon. *menutup mata* (dosł. zamknąć oczy) – pol. *zamknąć oczy* ‘umrzeć’;
- b) indon. *meninggal dunia* (dosł. opuścić świat) – pol. *opuścić świat* ‘umrzeć’;
- c) indon. *membeli kucing dalam karung* (dosł. kupować kot w worek) – pol. *kupić* || *kupować kota w worku* ‘kupić/kupować coś bez obejrzenia, bez sprawdzenia’.

Zgodności zaobserwowane w obrębie wyrażen dotyczą również zwrotów. Są to struktury dwu- (*menutup mata* – *zamknąć oczy*, *meninggal dunia* – *opuścić świat*) i trójkomponentowe (*membeli kucing dalam karung* – *kupić* || *kupować kota w worku*). Polski związek *kupić* || *kupować kota w worku* dopuszcza – jak wynika z notacji słownikowych – czasownik zarówno w aspekcie dokonanym, jak i niedokonanym. W takiej sytuacji pełna korespondencja formalna zachodzi między indonezyjskim połączeniem *membeli kucing dalam karung* i polską konstrukcją z czasownikowym członem niedokonanym. W języku indonezyjskim o czynności dokonanej informują m.in. leksykalne operatory *telah*, *sudah* ‘już’ poprzedzające *verbum*, które – jak można zauważyć – nie występują w zaprezentowanych zwrotach indonezyjskich. Czasowniki w dwóch pierwszych związkach indonezyjskich (*menutup mata*, *meninggal dunia*) należy jednak – na podstawie definicji leksykograficznych (i kontekstu komunikacyjnego – konsytuacji⁹) – interpretować jako niosące znaczenie dokonaności oznaczanej czynności.

Dla porządku dodajmy jeszcze, że elementy analizowanych połączeń charakteryzują się tym samym znaczeniem słownikowym.

9 „Penulis Buku Pelajaran ‚Ini Budi’ **Meninggal Dunia**” (‘Autorka podręczników szkolnych ‚Ini Budi’ **opuściła świat**’); „Penulis buku pelajaran SD berjudul ‚Ini Budi’, Siti Rahmani Rauf **meninggal dunia** pada Selasa (10/5) malam pukul 21.20 WIB” (‘Siti Rahmani Rauf, autorka podręczników szkolnych dla szkół podstawowych zatytułowanych ‚Ini Budi’, **opuściła świat** we wtorek wieczorem 10 maja o godzinie 21:20 czasu zachodnioindonezyjskiego’), <http://kotajogja.com/3206/nenek-rauf-penulis-buku-ini-budi-meninggal-dunia/> [dostęp: 13 września 2017; wyróż. – P.W.]. W zacytowanych wypowiedziach trzeba odnotować nieobecność przedczasownikowych operatorów *telah* lub *sudah*. Nie ulega jednak wątpliwości, że zastosowany przez autora tekstu idiom *meninggal dunia* uwydatnia zakończenie denotowanej przez tę jednostkę czynności.

5.3. Wyrażenia porównawcze

Przykłady:

- a) indon. *pucat bagai mayat* (dosł. blady jak trup) – pol. *blady jak trup* ‘bardzo blady’;
- b) indon. *pucat bagai kertas* (dosł. blady jak papier) – pol. *blady jak papier* ‘bardzo blady’;
- c) indon. *hitam seperti dawat* (dosł. czarny jak atrament) – pol. *czarny jak atrament* ‘bardzo czarny’.

Kompatybilność ilościowo-jakościowa komponentów porównań frazeologicznych jest najwyraźniejsza. Indonezyjskie i polskie komparacje mają tę samą dystrybucję PRZYMIOTNIK JAK RZECZOWNIK. Składają się z podstawy porównania (*tertium comparationis*) – przymiotników *pucat* ‘blady’ i *blady* oraz *hitam* ‘czarny’ i *czarny*, łącznika (koniunktora)¹⁰ – *bagai* ‘jak’, *seperti* ‘jak’ i *jak*, członu porównującego (*comparatum*) – rzeczowników *mayat* ‘trup’ i *trup*, *kertas* ‘papier’ i *papier*, *dawat* ‘atrament’ i *atrament*. Tak zbudowane konstrukcje Alicja Nowakowska [2010: 80] nazywa quasi-porównaniami ze względu na brak w ich składzie członu porównywanego (*comparandum*).

6. Związki frazeologiczne podobne formalnie w językach indonezyjskim i polskim

Bożena Rejakowa [1986: 9] podkreśla, że nie jest jasna granica oddzielająca związek frazeologiczny o tożsamej budowie formalnej od takiego, który wykazuje tylko podobieństwa strukturalne. Niektóre problemy, wskazane podczas omawiania indonezyjskich i polskich frazeologizmów formalnie identycznych, potwierdzają tę tezę. Trudne jest też znalezienie odpowiedzi na pytanie, gdzie przebiega granica oddzielająca frazeologizmy podobne formalnie od połączeń wyrazowych formalnie różnych. Mowa tu bowiem o zjawisku podlegającym gradacji, skazującym niejednokrotnie badacza na rozstrzygnięcia arbitralne.

Halina Pietrak-Meiser nazywa podobnymi

związki o identycznym składzie leksykalnym oraz takie, które mogą się różnić jednym komponentem. Zasadniczy model ich budowy jest taki sam, a zmianie ulegają tylko pewne szczegóły, jak: rodzaj gramatyczny, liczba komponentów, przyimek, spójnik. Zachodzi też możliwość elipsy pewnych członów w danym frazemie jednego języka, które występują w drugim. [Pietras-Meiser 1985: 154–155]

10 Koniunktory porównania mają w języku indonezyjskim status partykuł.

Takie kryteria sprawdzają się w wypadku czeszczyny zestawianej z polszczyzną, w których to językach występuje wspomniany przez badaczkę rodzaj gramatyczny. Brak go natomiast w języku indonezyjskim. Pozostałe własności można odnieść do indonezyjskich i polskich połączeń wyrazowych. Do frazeologizmów podobnych formalnie zaliczam więc takie konstrukcje, w których obserwuje się zmiany leksykalne o charakterze jakościowym, ilościowym oraz przekształcenia gramatyczne.

6.1. Różnice leksykalne

Odmienności natury leksykalnej mają charakter albo jakościowy, albo ilościowy. Zmiany pierwszego typu obrazują następujące przykłady wyrażen oraz zwrotów porównawczych:

- a) wyrażenia: indon. *pencakar langit* (dosł. drapacz niebo) – pol. *drapacz chmur* ‘bardzo wysoki wieżowiec’;
- b) zwroty porównawcze: indon. *berjalan seperti keong* (dosł. iść/chodzić jak ślimak) – pol. *poruszać się* || *posuwać się* || *wlec się* itp. *jak ślimak* ‘poruszać się, posuwać się bardzo wolno’.

Indonezyjska konstrukcja *pencakar langit* (dosł. drapacz niebo) – będąca wariantem zaprezentowanego wcześniej połączenia *pencakar awan* (dosł. drapacz chmury)¹¹ – koresponduje pod względem formalnym z polską jednostką nieciągłą *drapacz chmur*. Widzimy tu zgodność pod względem liczby elementów, ich uszeregowania składniowego (najpierw rzeczownik stanowiący człon określany, następnie rzeczownik będący członem określającym). Dochodzi jednak do zachwiania paralelności znaczeniowej komponentów *langit* i *chmury*. Między wskazanymi wyrazami zachodzi relacja metonimiczna. Leksemy te należą zatem do wspólnej klasy semantycznej.

W tym samym polu znaczeniowym mieszczą się czasownikowe składniki zwrotów porównawczych. W indonezyjskim związku jest to leksem *berjalan* ‘iść/chodzić’. Polskie połączenie dopuszcza rozmaite wypełnienia werbalne, które dadzą się umieścić z indonezyjskim *verbum* w jednej klasie semantycznej. Skrót *itp.* w polskim zwrocie sugeruje możliwość wystąpienia innych (niż podane) czasowników ruchu, w tym wyrazów *iść*, *chodzić*. W takiej sytuacji mielibyśmy do czynienia z frazeologizmami formalnie identycznymi.

Rozbieżności ilościowe między indonezyjskimi i polskimi połączeniami leksykalnymi dotyczą głównie konstrukcji porównawczych, np.:

¹¹ W słownikach indonezyjskich oba połączenia (*pencakar awan*, *pencakar langit*) rejestrowane są oddzielnie (bez odsyłaczy), co sugeruje, iż są odrębnymi jednostkami.

- a) indon. *seperti langit dan bumi* (dosł. jak niebo i ziemia) – pol. *różnić się jak niebo i ziemia* ‘o ludziach albo rzeczach zupełnie do siebie niepodobnych, bardzo się od siebie różniących’;
- b) indon. *seperti ikan dalam air* (dosł. jak ryba w woda) – pol. *czuć się jak ryba w wodzie* ‘znajdować się w środowisku odpowiednim dla siebie, w swoim żywiole’.

Dwa pierwsze indonezyjskie związki (quasi-porównania – brak w nich członu porównywanego i *tertium comparationis*¹²) są od polskich połączeń uboższe o komponent werbalny (w obu polskich konstrukcjach w pozycji inicjalnej występują czasowniki refleksywne). Pozostałe elementy zestawianych frazeologizmów są tożsame kwantytatywnie, linearnie i znaczeniowo. Wskazana wcześniej różnica leksykalna (ilościowa) powoduje, że indonezyjski związek ma status wyrażenia porównawczego, polski zaś – zwrotu porównawczego.

Kolejna para związków wyrazowych również ujawnia odstępstwa kwantytatywne, dotyczą one jednak nieco innych typów formalnych połączeń: indon. *seperti anjing dengan kucing* (dosł. jak pies z kot) – pol. *żyć || kochać się jak pies z kotem* ‘żyć z sobą w niezgodzie, w nienawiści, nie znosić się, nie cierpieć się wzajemnie’.

Indonezyjski przykład łączy się strukturalnie z przytoczonymi wcześniej konstrukcjami *seperti langit dan bumi* (dosł. jak niebo i ziemia), *seperti ikan dalam air* (dosł. jak ryba w woda). Wszystkie trzy jednostki zaliczyć trzeba do wyrażen porównawczych (quasi-porównań). Zwraca w nich uwagę nieobecność początkowego komponentu czasownikowego, którym z kolei odznaczają się polskie związki, w tym konstrukcja *żyć || kochać się jak pies z kotem*. Jego człony – jak zaznacza Włodzimierz Wysoczański – „tworzące pierwotnie motywację porównania swobodnego, utraciły zupełnie lub częściowo pierwotne znaczenie leksykalne. W następstwie tego zanikły tu również wcześniejsze stosunki semantyczno-gramatyczne między członami. Pomimo że struktura porównawcza” w tym połączeniu „nadal pozostaje niezmieniona oraz zachowane jest znaczenie komparatywności [...]”, omawiana konstrukcja nie jest uważana za właściwe porównanie. Jest to raczej struktura porównawcza zaliczana do idiomów [Wysoczański 2006: 30].

6.2. Różnice gramatyczne

Drugi rodzaj rozbieżności między konfrontowanymi frazeologizmami dotyczy płaszczyzny gramatycznej (przede wszystkim składniowej). W uwagach

12 Mirosław Bańko [2007] nazywa takie struktury wyrażeniami porównawczymi.

wstępnych odnoszących się do systemów językowych indonezyjskiego i polskiego odnotowałem, iż w indonezyjskim przymiotnikowe bądź rzeczownikowe określenia członu nominalnego (rzeczownika) zajmują zwykle pozycję porzeczownikową (zdarzają się jednak odstępstwa od tej reguły, m.in. w idiomatyce, co obrazuje omówiony wcześniej związek *berat kepala* dosł. ciężka głowa). W polszczyźnie jest odwrotnie (oczywiście też z wyjątkami typu *zupa ogórkowa*, *gramatyka opisowa*). Wskazane różnice widoczne są w kolejnych przykładach:

- a) indon. *kepala kosong* (dosł. głowa pusta) – pol. *pusta głowa* ‘głupi’;
- b) indon. *tangan kanan* (dosł. ręka prawa) – pol. {czyjaś} *prawa ręka* ‘osoba, bez której ktoś nie może się obyć, osoba niezbędna, główny pomocnik’;
- c) indon. *daftar hitam* (dosł. lista czarna) – pol. *czarna księga* || *lista* ‘spis osób lub rzeczy uważanych za złe, niebezpieczne, niepożądane’;
- d) indon. *kuda hitam* (dosł. koń czarny) – pol. *czarny koń* ‘osoba lub rzecz, która niespodziewanie wygrywa w jakiejś konkurencji, okazuje się lepsza od faworytów’.

Charakter nominalny indonezyjsko-polskich połączeń przesądza o ich statusie jako wyrażen. W indonezyjskich konstrukcjach rzeczowniki *kepala* ‘głowa’, *tangan* ‘ręka’, *daftar* ‘lista’, *kuda* ‘koń’ zgodnie z zasadami składniowymi panującymi w tym języku poprzedzają swoje przymiotnikowe określniki. W polskich wyrażeniach – przeciwnie: najpierw występuje przymiotnik, potem określany człon rzeczownikowy. W wypadku frazeologizmów *daftar hitam* – *czarna księga* || *lista* uwzględnienie wariantu polskiej jednostki *czarna księga* sprawia, że podobieństwo między zestawianymi strukturami traci na wyrazistości.

Drugi typ różnic gramatycznych odnosi się do odmiennych powiązań syntaktycznych komponentów, np.:

- a) indon. *berat hati* (dosł. ciężkie serce) ‘merasa segan’ (‘czuć niechęć’) – pol. *z ciężkim sercem* ‘z przykrością, z żalem, ze smutkiem’;
- b) indon. *empat mata* (dosł. cztery oczy) ‘pertemuan rahasia’ (‘potajemne spotkanie’) – pol. *w cztery oczy* ‘na osobności, sam na sam’.

Z porównania indonezyjskich i polskich połączeń wynika, że indonezyjskim formom bezprzyimkowym *berat hati*, *empat mata* odpowiadają polskie struktury przyimkowe *z ciężkim sercem*, *w cztery oczy* (w konsekwencji pojawia się tutaj różnica ilościowa między badanymi wyrażeniami w zakresie wyrazów ortograficznych wchodzących w skład frazeologizmów). Odnotować również należy brak równoważności na płaszczyźnie semantycznej analizowanych połączeń. Znaczenia idiomatyczne pierwszej pary są zgoła odmienne (co

w perspektywie ekwiwalencji słownikowej¹³ każe je widzieć jako odpowiedniki pozorne [Wiatrowski 2015d: 151–152]). Tak wyraźne rozbieżności między wartościami semantycznymi drugiej pary frazeologizmów nie zachodzą.

6.3. Różnice mieszane

Prezentuję tutaj związki frazeologiczne, w których przejawia się kumulacja cech różniących konfrontowane konstrukcje. To nagromadzenie może dotyczyć zarówno zjawisk omówionych w poprzednich częściach artykułu (rozbieżności leksykalnych jakościowych i ilościowych, różnic gramatycznych związanych z innym szykiem określenia nominalnego oraz odmiennym powiązaniem składniowym komponentów), jak i faktów, które w przywołanych dotąd połączeniach nie ujawniły się. Powraca w tym miejscu zasygnalizowany wcześniej problem rozgraniczenia frazeologizmów podobnych formalnie i jednostek różnych pod tym względem. Dostrzeżone w zebranych materiale nagromadzenie omawianych w tej części rozważań dyferencji skłonny jestem widzieć w obrębie kategorii podobieństwa.

Spójrzmy na egzemplifikacje, w których występują dwa typy odmienności:

- a) indon. *macan kertas* (dosł. tygrys papier) – pol. *papierowy tygrys* ‘o kimś, o czymś pozornie silnym, groźnym, ale zawodzącym w decydującym momencie’;
- b) indon. *ekor kuda* (dosł. ogon koń) – pol. *koński ogon* ‘uczesanie kobiece, w którym dość długie włosy są ujęte wysoko i związane z tyłu przy samej głowie’;
- c) indon. *anak emas* (dosł. dziecko złoto) ‘orang kesayangan’ (‘ulubieniec’) – pol. *złote dziecko* ‘o kimś bardzo dobrym, zacnym, szczerym’.

W skład wszystkich par wyrażen wchodzi rzeczowniki *macan* ‘tygrys’, *tygrys*, *ekor* ‘ogon’, *ogon*, *anak* ‘dziecko’, *dziecko* określane przez komponenty o odmiennym statusie leksykalnym. W przykładach indonezyjskich są to rzeczowniki *kertas* ‘papier’, *kuda* ‘koń’, *emas* ‘złoto’, w polskim – przymiotniki *papierowy*, *koński*, *złote*. Omawiana różnica wynika z tego, że w języku indonezyjskim dominuje typ przydawki wyrażanej rzeczownikowo (w tradycji polskiej składni zwie się ją przydawką rzeczowną). Z odmiennością leksykalną określników współwystępuje inny szyk tychże elementów – postpozycyjny w indonezyjskich połączeniach, prepozycyjny w polskich. Na dodatkową uwagę zasługują znaczenia idiomatyczne wyrażen *anak emas* – *złote dziecko*, które w żadnym stopniu nie pokrywają się (są to więc pseudoekwiwalenty).

13 Na jej temat zob. Chlebda 2011.

Z odmiennymi formalnie członami określającymi mamy także do czynienia w następującej parze wyrażen: indon. *air mata buaya* (dosł. łzy krokodyl) – pol. *krokodyl łzy* ‘nieszczery, udawany płacz, fałszywe ubolewanie, współczucie’.

Modyfikatorami członów głównych gramatycznie są rzeczownik *buaya* ‘krokodyl’ oraz przymiotnik *krokodyle*. Zajmują one te same pozycje, co określniki w poprzednich parach frazeologizmów: po członie określanym w indonezyjskim połączeniu, przed tym członem w polskiej konstrukcji, przy czym członami określanymi są tutaj struktury formalnie odmienne (denotujące jednak ten sam element rzeczywistości pozajęzykowej). W indonezyjskim związku jest to zestawienie *air mata* ‘łzy’, w polskim – wyraz prosty *łzy* (następstwem tego zjawiska jest inna liczba wyrazów graficznych w porównywanych wyrażeniach).

Przeciwstawienie formy syntetycznej formie analitycznej można dostrzec w kolejnych typach jednostek nieciągłych. Tym razem chodzi o inny sposób wyrażania posesywności, np.:

- a) indon. *berhati batu* (dosł. {mieć serce}¹⁴ kamień) – pol. *mieć serce kamienne* || z *kamienia* || *jak kamień* ‘być nieczułym, niewrażliwym’;
- b) indon. *berkulit tebal* (dosł. {mieć skóra} gruba) – pol. *mieć grubą* || *twardą skórę* ‘być niezbyt wrażliwym, niedelikatnym’;
- c) indon. *berhati emas* (dosł. {mieć serce} złoto) – pol. *mieć złote serce* ‘być np. dobrym, czułym; być skłonny do dobrego’;
- d) indon. *berlidah panjang* (dosł. {mieć język} długi) – pol. *mieć (za) długi język* ‘nie umieć zachować tajemnicy’.

Posesywność w polskich jednostkach nieciągłych wyraża analityczna konstrukcja z *mieć*. Wymieniony czasownik łączy się z rzeczownikami w bierniku (*mieć serce, mieć skórę, mieć język*). Połączeniu *mieć* + rzeczownik odpowiadają w indonezyjskich zwrotach syntetyczne (jednowyrazowe – w sensie graficznym) formy czasowników motywowanych słowotwórczo, składających się z rzeczowników fundujących *hati* ‘serce’, *kulit* ‘skóra’, *lidah* ‘język’ oraz afiksu (przedrostka) *ber-* z aktualizowanym znaczeniem ‘mieć to, na co wskazuje podstawa słowotwórcza’ [Alwi i in. 2010: 144; Chaer 2011: 210; Ramlan 2012: 111–112; Soedjito, Saryono 2014: 72]. Rezultatem tego zjawiska jest dysproporcja ilościowa komponentów: dwa wyrazy w zwrotach indonezyjskich, nieco więcej w polskich. Dokładna liczba polskich członów zależy niekiedy od tego, który wariant frazeologiczny weźmiemy pod uwagę. Jeśli zestawimy połączenia *berhati batu* i *mieć serce kamienne*, różnica dotyczy tylko jednego

14 W nawiasach klamrowych umieszczam wyrażone analitycznie znaczenie charakteryzujące indonezyjską strukturę syntetyczną (pojedynczy wyraz graficzny).

elementu. Co ciekawe, w takiej konfiguracji w polskim zwrocie przymiotnikowe określenie rzeczownika – korespondujące z indonezyjskim modyfikatorem w postaci rzeczownika *batu* ‘kamień’ – występuje tym razem po członie determinowanym. Głębsze przekształcenia można dostrzec przy uwzględnieniu wariantów *mieć serce z kamienia*, *mieć serce jak kamień*, w których – w porównaniu z jednostką *mieć serce kamienne* – dochodzi do przeobrażeń w zakresie zespolenia składniowego komponentów (*serce z kamienia*, *serce jak kamień*).

W wypadku konstrukcji *berlidah panjang* (dosł. mieć język długi) – *mieć (za) długi język*, *berkulit tebal* (dosł. {mieć skóra} gruba) – *mieć grubą || twardą skórę* – poza różnicą dotyczącą wyrażania posesywności – występuje inna pozycja syntaktyczna przymiotnikowych określników *panjang* i *długi* oraz *tebal* i *gruba/twarda*. Podobieństwo między porównywanymi zwrotami słabnie przy uwzględnieniu *za* jako fakultatywnego członu polskiego związku *mieć (za) długi język* (w konfrontacji z indon. *berlidah panjang*) oraz wariantywnego modyfikatora *twarda* w połączeniu *mieć twardą skórę* (w zestawieniu z indon. *berkulit tebal*).

W połączeniach *berhati emas* (dosł. mieć serce złoto) – *mieć złote serce* listę odmienności poszerza inna formalizacja określników, którymi są rzeczownik *emas* ‘złoto’ oraz przymiotnik *złote*.

Indonezyjski czasownik z prefiksem *ber-* oznaczającym ‘mieć to, na co wskazuje podstawa słowotwórcza’ nie zawsze ma polski ekwiwalent o strukturze *mieć* + rzeczownik, np.:

- a) indon. *berbulan madu* (dosł. {mieć miesiąc} miód) – pol. *miodowy miesiąc* ‘pierwsze tygodnie po ślubie spędzane tylko we dwoje’;
- b) indon. *berdarah biru* (dosł. {mieć krew} niebieski) – pol. *błękitna krew* ‘pochodzenie arystokratyczne’;
- c) indon. *berdarah panas* (dosł. {mieć krew} gorący) – pol. *gorąca krew* ‘szybko wpadać w gniew; osoba, która szybko wpada w gniew’;
- d) indon. *serigala berbulu domba* (dosł. wilk {mieć sierść} owca) – pol. *wilk w owczej || jagnięcej skórze* ‘o kimś umiejętnie ukrywającym swój zły charakter, swoje złe zamiary; obłudnik’.

W konstrukcjach *berbulan madu* – *miodowy miesiąc* występują powtarzające się w wielu innych związkach frazeologicznych asymetrie w obrębie statusu leksykalnego określników (*madu* ‘miód’ – rzeczownik, *miodowy* – przymiotnik) oraz ich szyku (postpozycyjny w indonezyjskim połączeniu, prepozycyjny w polskim). Ostatnia uwaga odnosi się również do związków *berdarah biru* – *błękitna krew* oraz *berdarah panas* – *gorąca krew*. Między przymiotnikami *biru* ‘niebieski’ i *błękitny* zachodzą pewne różnice znaczeniowe. Obie jednostki leksykalne należą do wspólnej klasy semantycznej.

Wzbogacone o przedrostek *ber-* indonezyjskie słowa bazowe *bulan* ‘miesiąc’, *darah* ‘krew’ powodują, że porównywane jednostki są niewspółmierne w zakresie wydzielonych przez Stanisława Skorupkę typów formalnych. Indonezyjskie przykłady należą do zwrotów, polskie – do wyrażeń. Znaczenie ‘mieć’, obecne w czasownikach *berbulan*, *berdarah*, nie ma odpowiednika w polskich połączeniach. Dodajmy na marginesie, że istnieje możliwość kontekstowego obudowania polskich związków m.in. czasownikiem *mieć* (co pokazują dane internetowe, w tym pochodzące z Narodowego Korpusu Języka Polskiego, np. „[...] przez 2–3 lata mieli miodowy miesiąc [...]”¹⁵; „No cóż, zawsze wiedziałem, że mam błękitną krew”¹⁶; „Rosjanki są zimne jak lód, Brazylijki mają gorącą krew”¹⁷).

Porównanie idiomów *serigala berbulu domba* (dosł. wilk {mieć sierść} owca) – *wilk w owczej || jagnięcej skórze* pozwala skonstatować, że – po pierwsze – obecność czasownika *berbulu* ‘mieć sierść’ w indonezyjskim połączeniu przesądza o jego werbalnym charakterze. Należy więc on do zwrotów. Polski odpowiednik wymienionego czasownika to wyrażenie przyimkowe *w skórze* (polski frazeologizm – o statusie wyrażenia – jest zatem bogatszy o jeden wyraz graficzny, choć liczba komponentów w obu konstrukcjach jest identyczna). Po drugie, brak tożsamości znaczeniowej podstawy słotwórczej indonezyjskiego czasownika *bulu* ‘sierść’ i polskiego komponentu *skóra*. Można jednak te rzeczowniki przyporządkować do wspólnego pola semantycznego. Po trzecie, różni się rozczłonowanie linearne obu jednostek językowych. Chodzi o odmienny szyk określić *domba* ‘owca’ – *owcza/jagnięca*, które należą ponadto do odmiennych klas wyrazowych (rzeczownik *domba*, przymiotnik *owcza/jagnięca*). Wybór przymiotnikowego wariantu *jagnięca* decyduje o mniejszym stopniu podobieństwa porównywanych związków frazeologicznych.

Na koniec zaprezentuję jeszcze dwie pary związków frazeologicznych, w których występują m.in. odmienne przyimki:

- a) indon. *di depan hidung* (dosł. przed nos) ‘dekat sekali’ (‘bardzo blisko’) – pol. *mieć* {coś} *pod nosem* ‘mieć coś bardzo blisko’;
- b) indon. *dapat dihitung dengan jari* (dosł. móc/można {być policzony} z palce) – pol. *móc* || *można policzyć* {kogoś || coś} *na palcach (jednej ręki)* ‘kogoś, czegoś jest niewiele, bardzo mało, niewystarczająco’.

W pierwszym zestawieniu zwracają uwagę różne przyimki – złożony *di* *depan* ‘przed’ w indonezyjskim wyrażeniu, prosty *pod* w polskim zwrocie.

15 Cytat ze strony internetowej: http://www.dobramama.pl/pokaz/436130/co_byscie_zrobily_na_moim_miejscu [dostęp: 13 września 2017].

16 Cytat z Narodowego Korpusu Języka Polskiego, <http://nkjp.pl/> [dostęp: 13 września 2017].

17 Cytat z Narodowego Korpusu Języka Polskiego, <http://nkjp.pl/> [dostęp: 13 września 2017].

Indonezyjski przyimek wskazuje więc relację frontálną (*anteessivus*), polski z kolei relację dolną (*subessivus*). Polski związek zawiera dodatkowy komponent w formie czasownika (*mieć*), który nie występuje w indonezyjskim połączeniu. Znaczenie obu konstrukcji jest w wysokim stopniu zbieżne. W definicji polskiego zwrotu, będącego połączeniem frazeologicznym (frazemem), zaznacza się obecność wyraz nadrzędny gramatycznie, który jest członem dominującym znaczeniowo.

Idiomy *dapat dihitung dengan jari – móc || można policzyć* {kogoś || coś} *na palcach (jednej ręki)* różnią się nie tylko powiązaniem składniowym w zakresie wyrażen przyimkowych (*dengan jari* ‘z palce’ i *na palcach*), ale także własnościami gramatycznymi członów werbalnych *dihitung* i *policzyć*. Indonezyjski czasownik występuje w stronie biernej (zbudowany jest ze słowa podstawowego *hitung* ‘liczyć’ oraz morfemu *di-* będącego wykładnikiem wskazanej strony [Alwi i in. 2010: 134–136; Chaer 2011: 244; Ramlan 2012: 112; Soedjito, Saryono 2014: 59]). Polski czasownik (w bezokoliczniku) reprezentuje stronę czynną. Omawiane odmienności gramatyczne członów czasownikowych rzutują na formalizację bezpośredniego otoczenia kontekstowego. To, co markują zaimki *kogoś, coś* w polskim zwrocie, czyli dopełnienie bliższe, w języku indonezyjskim znajdzie odzwierciedlenie w jednostkach leksykalnych poprzedzających strukturę *dapat dihitung*, np. *murid-murid itu dapat dihitung dengan jari* (dosł. uczeń-uczeń ten móc/można być policzony z palce) ‘ci uczniowie mogą być policzeni na palcach’.

Liczba komponentów konfrontowanych frazeologizmów będzie odmienna, jeśli uwzględni się człony fakultatywne (*jednej ręki*) polskiego zwrotu. Skala podobieństwa w takiej sytuacji jest – na co zwracałem już uwagę – mniejsza.

7. Podsumowanie

W zgromadzonym materiale badawczym występują identyczne oraz podobne formalnie wyrażenia i zwroty (w tym wyrażenia i zwroty porównawcze). Nie odnotowałem tożsamyh i zbieżnych fraz indonezyjsko-polskich. Poszerzenie bazy materiałowej o przysłowia mogłoby przynieść odmienne rezultaty w tym zakresie.

Związków frazeologicznych identycznych formalnie jest w analizowanym korpusie niewiele. Zdecydowaną większość stanowią jednostki różniące się pod jakimś względem. Odmienności formalne mają charakter leksykalny (ilościowy i jakościowy) oraz gramatyczny. Ze względu na różnice systemowe między porównywanymi językami nie wchodzi w grę odmienności fonologiczne i fleksyjne. Wspomniana identyczność formalna – przypomnijmy – jest umowna. Pełna zbieżność między językami nie istnieje. Wyodrębnienie tej

kategorii indonezyjskich i polskich jednostek nieciągłych pozwoliło uwypuklić ich swoistość dostrzeganą na tle pozostałych konfrontowanych połączeń. W artykule przyjęto, że do związków frazeologicznych tożsamych formalnie włącza się konstrukcje zawierające tę samą liczbę komponentów, ten sam ich układ w strukturze linearnej połączenia oraz tę samą denotację członów w użyciu pozafrazeologicznym. Tak ustrukturyzowane jednostki językowe odznaczają się w konsekwencji tym samym sposobem obrazowania (będącym w dużej mierze wypadkową składu leksykalnego połączeń) [Wiatrowski 2015d].

Nie jest prostym zadaniem oddzielenie związków wyrazowych identycznych od podobnych formalnie. Problem ujawnia np. nieomówiona wcześniej para idiomów: indon. *hitam di atas putih* (dosł. czarny na biały) – pol. *czarno na białym*. W indonezyjskim połączeniu występuje przyimek złożony (*di atas* ‘na’), który koresponduje z polskim przyimkiem prostym *na*. Istnieje tu zgodność kwantytatywna komponentów, brak jednak zgodności w zakresie liczby wyrazów graficznych. Poza tym indonezyjskie połączenie składa się – poza wskazanym przyimkiem – z dwóch przymiotników, polskie wyrażenie – z przysłówka i przymiotnika (oraz przyimka *na*). Gdyby przyjąć stanowisko rygorystyczne i uznać omawiane różnice za relewantne, należałoby włączyć prezentowane frazeologizmy do grupy konstrukcji formalnie podobnych. Z kolei podejście liberalne pozwoliłoby potraktować odnotowane odmienności jako nieistotne.

Płynna jest także granica między frazeologizmami podobnymi i różniącymi się formalnie. Wytyczenie linii demarkacyjnej napotyka w tym wypadku trudności. O ile problemu nie sprawia interpretacja par frazeologicznych, które różnią się tylko jedną cechą w obrębie jednego komponentu (leksemy należące do wspólnej klasy znaczeniowej, elipsa członu, inny szyk komponentów, odmienny typ konstrukcji składniowej), o tyle kłopotliwe są kumulacje różnego typu dyferencji, szczególnie gdy dotyczą jednocześnie członu gramatycznie nadrzędnego (podlegającego w jednym z języków redukcji) oraz komponentów podrzędnych.

Z przeprowadzonych analiz wynika ponadto oczywisty wniosek, iż na zaszeregowanie związków frazeologicznych do identycznych lub podobnych formalnie ma wpływ ich wariantywność. W obrębie połączeń leksykalnych zdiagnozowanych jako identyczne czy podobne dodatkowe zjawisko wymiennoczłonowości czy fakultatywności komponentów likwiduje tożsamość formalną lub osłabia podobieństwo. Istotna jest w tym zakresie skala wariantów danego frazeologizmu i stopień rozbudowania elementów nieobligatoryjnych. Wydaje się jednak, że wyodrębniając frazeologizmy formalnie podobne i różne,

mamy do czynienia ze zjawiskiem określanym przez kognitywistów mianem kategorii rozmytych. Decyzje odnoszące się do wytyczania granic oddzielających oba typy związków będą miały zawsze charakter arbitralny.

Innym problemem wymagającym osobnego potraktowania są wyznaczane przez leksykografów indonezyjskich i polskich granice związków frazeologicznych [np. Pajdzińska 2006; Kosek 2011], które mają wpływ na omawiane w artykule stratyfikacje. Zagadnienie to obrazuje dla przykładu para związków *berat hati* (dosł. ciężkie serce) – *z ciężkim sercem* charakteryzujących się innym nieco kształtem. Leksykografowie indonezyjscy nie przypisują wyrażeniu *berat hati* przyimka, który występuje w polskim połączeniu. Wstępne rozpoznanie danych internetowych ujawniło jednak przyimek *dengan* ('z') często obudowujący konstrukcję *berat hati*¹⁸. Szczegółowa analiza tego zjawiska – oparta na masie tekstów (określenie Piotra Wierchonia [2008: 11]) – pozwoliłaby ustalić, czy wskazany przyimek *dengan* rzeczywiście współtworzy inwariant indonezyjskiego wyrażenia.

W wyekscerpowanym zbiorze połączeń leksykalnych znajdują się indonezyjsko-polskie konstrukcje o identycznym (te zdecydowanie dominują), podobnym lub odmiennym znaczeniu. Perspektywa translacyjna pozwala spojrzeć na te jednostki jako na ekwiwalenty (słownikowe) pełne, zachwiane¹⁹ i pozorne

18 „Dia **dengan berat hati** menolak Persija karena berbagai alasan, salah satunya supporter” (<http://msports.net/detailpost/eka-ramdani-berat-hati-tolak-pinangan-persija> [dostęp: 14 września 2017]); „Mohon Maaf, **Dengan Berat Hati** Saya Katakan 492 Ribu Honorer K2 Tidak Bisa Kami...” (<http://www.inilahjambi.com/mohon-maaf-dengan-berat-hati-saya-katakan-492-ribu-honorer-k2-tidak-bisa-kami/> [dostęp: 14 września 2017]); „Sepasang jamaah **dengan berat hati** memisahkan barang yang tidak boleh dibawa dalam penerbangan” (<http://www2.kemenag.go.id/foto/14974/foto> [dostęp: 14 września 2017]); „**Dengan berat hati**, saya meninggalkan Flores” (<https://www.instagram.com/p/9k-sXJouSL/> [dostęp: 14 września 2017]); „**Dengan Berat Hati**, Jokowi Sebut Belum Ada Kejelasan Posisi Pesawat AirAsia” (<http://nasional.kompas.com/read/2014/12/29/19131921/Dengan.Berat.Hati.Jokowi.Sebut.Belum.Ada.Kejelasan.Posisi.Pesawat.AirAsia> [dostęp: 14 września 2017]); „**Dengan Berat Hati** Mabua Harley-Davidson Resmi Katakan Mundur” (<http://bogor.tribunnews.com/2016/02/11/dengan-berat-hati-mabua-harley-davidson-resmi-katakan-mundur> [dostęp: 14 września 2017]); „**Dengan berat hati** kami memberitahukan bahwa maintenance kali ini kami perpanjang sampai pukul 12.00” (<https://www.facebook.com/THIndonesia/photos/pb.629243787146165.-2207520000.1463226715./1051258734944666/?type=3&theater> [dostęp: 14 września 2017]); „**Dengan berat hati** kami segenap tim dari SIKLUS ORGANIZER mengucapkan permohonan maaf [...]” (<https://twitter.com/siklusorganizer/status/695696450358026241> [dostęp: 14 września 2017]). Wszystkie wyróżnienia – P.W.

19 Odwołuję się do propozycji typologicznej Wojciecha Chlebdy [2011], który wyróżnia ekwiwalenty pełne (adekwatne), funkcjonalne, zachwiane i zerowe.

(quasi-ekwiwalenty). Tego typu rozpoznanie jest więc istotne z punktu widzenia leksykografii dwujęzycznej (i glottodydaktyki).

Liczba indonezyjskich i polskich związków frazeologicznych identycznych oraz podobnych formalnie nie jest imponująca. Biorąc pod uwagę fakt, że konfrontowane języki nie przystają do siebie pod względem genetycznym i w dużym stopniu typologicznym oraz że posługujące się nimi wspólnoty komunikacyjne żyją w odmiennych warunkach geograficznych i kulturowych, istnienie wskazanych zbieżności przy pierwszym oglądzie zestawianych zbiorów frazeologicznych zaskakuje. Da się jednak to zjawisko wyjaśnić uniwersalnym charakterem (przynajmniej niektórych) ludzkich obserwacji i doświadczeń zapisanych w strukturze powierzchniowej i semantycznej nieciągłych jednostek językowych. Spory ich procent to konstrukcje opierające się na leksyce nazywającej części ciała człowieka (które to części ciała stanowią naturalne narzędzia jego działania, są też „naturalną podstawą przenośni” [Tyrpa 2005: 31]; odgrywają ważną „rolę w opisywaniu świata i życia, czynności, przeżyć, myśli ludzkich” [Tyrpa 2005: 206]), zbieżnie postrzegane przez tak różne społeczności. Zwracają też uwagę liczne frazeologizmy z komponentami zoonimicznymi.

Istniejące paralele to również efekt przejmowania obcych konstrukcji, co najwyraźniej pokazuje przykład *macan kertas* (dosł. tygrys papier) – *papierowy tygrys*. O pochodzeniu wyrażenia *papierowy tygrys* w języku polskim oraz jego odpowiedników w językach europejskich pisze Joanna Szerszunowicz:

[...] obecny w wielu językach europejskich frazeologizm *papierowy tygrys* to stary chiński idiom, który upowszechnił się za sprawą wywiadu, jaki przeprowadziła Anna Louise Strong z Mao Zedongiem 6 sierpnia 1946 r. Zedong określił mianem papierowego tygrysa amerykański imperializm i wszystkich reakcjonistów, wówczas do języka angielskiego weszło wyrażenie *a paper tiger* (dosł.: ‘papierowy tygrys’), które w języku polskim ma postać *papierowy tygrys*, a we włoskim – *tigre di carta*. Omawiane wyrażenie, mające znaczenie ‘o kimś, o czymś pozornie silnym, groźnym, ale zawodzącym w decydującym momencie’ [...], występuje w postaci kalki również w kilku innych językach europejskich, np. we francuskim (*le tigre de papier*), niemieckim (*der Papiertiger*), szwedzkim (*papperstiger*). [Szerszunowicz 2010: 211]

Podobne zjawisko dotyczy pary połączeń leksykalnych *serigala berbulu domba* (dosł. wilk {mieć sierść} owca) – *wilk w owczej || jagnięcej skórze*. Indonezyjski zwrot o statusie biblizmu to zapewne element zapożyczony. Dość przypomnieć, że Indonezja jest krajem muzułmańskim. Chrześcijaństwo dociera tam późno (od XVI wieku) wraz z europejskimi kolonizatorami

(Portugalczykami, Holendrami, Hiszpanami), których języki (szczególnie holenderski) pozostawiły ślad w języku indonezyjskim. Problem zapożyczeń w obrębie indonezyjskiej frazeologii wymaga jednak odrębnego rozpatrzenia.

Bibliografia

Literatura

- Alwi Hasan i in. (2010), *Tata Bahasa Baku Bahasa Indonesia*, Balai Pustaka, Jakarta.
- Badudu Jusuf S. (1992), *Cakrawala Bahasa Indonesia II*, Gramedia, Jakarta.
- Badudu Jusuf S. (2009a), *Kamus Peribahasa. Memahami Arti dan Kiasan Peribahasa, Pepatah, dan Ungkapan*, Buku Kompas, Jakarta.
- Badudu Jusuf S. (2009b), *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia*, Buku Kompas, Jakarta.
- Bańko Mirosław (2007), *Słownik porównań*, PWN, Warszawa.
- Bąba Stanisław (1975), *W sprawie klasyfikacji polskich jednostek frazeologicznych (zwrot szeregowy, zwrot rymowany)*, „Prace Filologiczne”, t. 25, s. 377–385.
- Bąba Stanisław, Liberek Jarosław (2001), *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, PWN, Warszawa.
- Bogusławski Andrzej (1989), *Uwagi o pracy nad frazeologią*, w: *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, t. 3, red. Zygmunt Saloni, Dział Wydawnictw Filii UW, Białystok, s. 13–30.
- Chaer Abdul (2002), *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia*, Rineka Cipta, Jakarta.
- Chaer Abdul (2007), *Leksikologi & Leksikografi Indonesia*, Rineka Cipta, Jakarta.
- Chaer Abdul (2011), *Tata Bahasa Praktis Bahasa Indonesia*, Rineka Cipta, Jakarta.
- Chaer Abdul (2012), *Linguistik Umum*, Rineka Cipta, Jakarta.
- Chaer Abdul (2013), *Fonologi Bahasa Indonesia*, Rineka Cipta, Jakarta.
- Chlebda Wojciech (2011), *Ekwiwalencja i ekwiwalenty: między słownikiem a tekstami*, w: *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. Wojciech Chlebda, Wydawnictwo UO, Opole, s. 21–43.
- Dunaj Bogusław (2015), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Część 1. Fonetyka i fonologia*, Wydawnictwo PWSZ w Tarnowie, Tarnów.
- Khak Muhammad A. (2011), *Idiom dalam Bahasa Indonesia: Struktur dan Makna*, „Widyaparwa”, t. 39, nr 2, s. 141–153.
- Kłosińska Anna, Sobol Elżbieta, Stankiewicz Anna, oprac. (2005), *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, PWN, Warszawa.
- Kosek Iwona (2011), *Wariantywność zwrotów frazeologicznych a granice jednostki leksykalnej*, w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Wariantywność we frazeologii*, red. Piotr Fliciński, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 9–22.

- Lewicki Andrzej M., Pajdzińska Anna (2001), *Frazeologia*, w: *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 315–333.
- Młynarczyk Ewa (2013), *Nie święci garnki lepią. Obraz rzemiosła utrwalony w polskiej frazeologii*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
- Muslich Masnur (2008), *Fonologi Bahasa Indonesia. Tinjauan Deskriptif Sistem Bunyi Bahasa Indonesia*, Bumi Aksara, Jakarta.
- Nowakowska Alicja (2010), *Porównanie frazeologiczne (zarys problematyki)*, w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. Stanisław Bąba, Krzysztof Skibski, Michał Szczyszek, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 77–86.
- Pajdzińska Anna (2006), *Granice związku frazeologicznego jako problem leksyko-graficzny*, w: *tejsze, Studia frazeologiczne*, Oficyna Wydawnicza LEKSEM, Łask, s. 222–231.
- Pamuntjak K.St., Iskandar N.St., Madjoindo A.Dt. (2004), *Peribahasa*, Balai Pustaka, Jakarta.
- Pateda Mansoer (2010), *Semantik Leksikal*, Rineka Cipta, Jakarta.
- Piertak-Meiser Halina (1985), *Czeskie wyrażenia i zwroty frazeologiczne na tle porównawczym polskim*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin.
- Prasetyo Ariawan (2010), *Super Lengkap Peribahasa Indonesia Plus Update EYD Terbaru*, Cakrawala, Yogyakarta.
- Ramlan M. (2012), *Morfologi. Suatu Tinjauan Deskriptif*, CV. Karyono, Yogyakarta.
- Rejakowa Bożena (1986), *Związki frazeologiczne o identycznej lub podobnej budowie morfologicznej w języku słowackim i polskim*, Ossolineum, Wrocław.
- Skorupka Stanisław (1967a), *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Skorupka Stanisław (1967b), *Wstęp*, w: *tegoż, Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Soedjito, Saryono Djoko (2014), *Morfologi Bahasa Indonesia*, Adita Media Publishing, Yogyakarta.
- Steffen-Batogowa Maria (1975), *Automatyzacja transkrypcji fonematuycznej tekstów polskich*, PWN, Warszawa.
- Suprpto (2007), *Kamus Peribahasa Bahasa Indonesia*, Mandar Maju, Bandung.
- Suwandi Sarwiji (2008), *Semantik. Pengantar Kajian Makna*, Media Perkasa, Yogyakarta.
- Szerszunowicz Joanna (2010), *Kongruencja obrazowania związków frazeologicznych a ich międzyjęzykowa ekwiwalencja*, „Prace Językoznawcze”, t. 12, s. 207–223.
- Szerszunowicz Joanna (2011), *Obraz człowieka w polskich, angielskich i włoskich leksykalnych i frazeologicznych jednostkach faunicznych*, Wydawnictwo UwB, Białystok.

- Tyrpa Anna (2005), *Frazeologia somatyczna. Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała w gwarach polskich*, Oficyna Wydawnicza LEKSEM, Łask.
- Wiatrowski Przemysław (2014), *Jeszcze o genezie wybranych polskich i indonezyjskich jednostek frazeologicznych*, „Język. Komunikacja. Informacja”, t. 9, s. 147–163.
- Wiatrowski Przemysław (2015a), *Cultural relevance of Indonesian phraseological units as contrasted with Polish*, „Jurnal Humaniora”, t. 27, nr 1, s. 14–26.
- Wiatrowski Przemysław (2015b), *Ekwiwalencja słownikowa indonezyjskich i polskich idiomów*, w: *Języki słowiańskie w okresie przemian*, red. Gabriela Olchowa, Mieczysław Balowski, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica, s. 107–125.
- Wiatrowski Przemysław (2015c), *Indonesian and Polish idioms – in search of translation equivalents*, w: *Persidangan Penterjemahan Antarabangsa ke-15 (PPA-15). 15th International Conference on Translation (ITC-15)*, red. Haslina Haroon, Hasuria Che Omar, Goh Sang Seong, Norizah Ardi, Persatuan Penterjemah Malaysia, Institut Terjemahan & Buku Malaysia, Dewan Bahasa dan Pustaka, Perbadanan Kota Buku, Kuala Lumpur, s. 433–442.
- Wiatrowski Przemysław (2015d), *Indonezyjskie i polskie idiomy – w poszukiwaniu ekwiwalentów tłumaczeniowych*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, t. 29, s. 137–158.
- Wiatrowski Przemysław (2015e), *Międzyjęzykowa ekwiwalencja związków frazeologicznych z apelatywnym komponentem relewantnym kulturowo. Na przykładzie indonezyjskich połączeń wyrazowych i ich polskich odpowiedników*, „Kwartalnik Językoznawczy”, nr 1–2, s. 1–114, DOI: 10.14746/kj.2015.1–2.5.
- Wiatrowski Przemysław (2015f), *Międzyjęzykowa ekwiwalencja związków frazeologicznych z komponentem onimicznym. Na przykładzie indonezyjskich połączeń wyrazowych i ich polskich odpowiedników*, „Kwartalnik Językoznawczy”, nr 3–4, s. 96–145, DOI: 10.14746/kj.2015.3-4.6.
- Wiatrowski Przemysław (2015g), *Realia Nusantary w świetle indonezyjskiej frazeologii*, w: *Intercontinental Dialogue on Phraseology 3: Linguo-Cultural Research on Phraseology*, red. Joanna Szerszunowicz, Bogusław Nowowiejski, Priscilla Ishida, Katsumasa Yagi, University of Białystok Publishing House, Białystok, s. 577–599.
- Wiatrowski Przemysław (2016), *Wilk w owczej skórze, czyli serigala berbulu domba. Uwagi o genezie wybranych polskich i indonezyjskich jednostek frazeologicznych*, w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Geneza dawnych i nowych frazeologizmów polskich*, red. Gabriela Dziamaska-Lenart, Jarosław Liberek, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 185–207.
- Wierzchoń Piotr (2008), *Anti*, Instytut Językoznawstwa UAM, Poznań.

Wysoczański Włodzimierz (2006), *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych. Na materiale wybranych języków*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Źródła internetowe

<http://bogar.tribunnews.com/2016/02/11/dengan-berat-hati-mabua-harley-davidson-resmi-katakan-mundur> [dostęp: 14 września 2017].

<http://kotajogja.com/3206/nenek-rauf-penulis-buku-ini-budi-meninggal-dunia/> [dostęp: 13 września 2017].

<http://msports.net/detailpost/eka-ramdani-berat-hati-tolak-pinangan-persija> [dostęp: 14 września 2017].

<http://nasional.kompas.com/read/2014/12/29/19131921/Dengan.Berat.Hati.Jokowi.Sebut.Belum.Ada.Kejelasan.Posisi.Pesawat.AirAsia> [dostęp: 14 września 2017].

http://www.dobramama.pl/pokaz/436130/co_byście_zrobili_na_moim_miejscu [dostęp: 13 września 2017].

<http://www.inilahjambi.com/mohon-maaf-dengan-berat-hati-saya-katakan-492-ribu-honorer-k2-tidak-bisa-kami/> [dostęp: 14 września 2017].

<http://www2.kemenag.go.id/foto/14974/foto> [dostęp: 14 września 2017].

<https://twitter.com/siklusorganizer/status/695696450358026241> [dostęp: 14 września 2017].

<https://www.facebook.com/THIndonesia/photos/pb.629243787146165.-2207520000.1463226715./1051258734944666/?type=3&theater> [dostęp: 14 września 2017].

<https://www.instagram.com/p/9k-sXJouSL/> [dostęp: 14 września 2017].

<http://kbbi.web.id/> [dostęp: 3–17 września 2017].

<http://nkjp.pl/> [dostęp: 13 września 2017].

Przemysław Wiatrowski

Formally identical and formally similar phraseological units in the Indonesian and Polish languages

The article discusses Indonesian and Polish phraseological units, and specifically fixed expressions (idioms) and formulaic expressions (phrasemes). The linguistic units considered come predominantly from Indonesian and Polish dictionaries of phrases. The research also aims to provide a thorough description of such phraseological units characterized by either identical or similar formal structures between the compared languages. Particular focus is placed on identity or similarity in qualitative and/or quantitative terms. The formally identical phraseological units include expressions having the same

number of components arranged in the same order in the expression's structure and having units with meanings having the same non-phraseological use. The formally similar phraseological units display certain lexical and grammatical qualitative and/or quantitative differences.

KEYWORDS: Indonesian language; Polish language; phraseological unit; formal identity; formal similarity

dr Przemysław Wiatrowski – Pracownia Azji Południowo-Wschodniej Instytutu Językoznawstwa, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; zainteresowania naukowe: językoznawstwo polonistyczne i indonezyistyczne.

